

Problematiserende interventies

Gedachte-experimenten

Gedachte-experimenten beginnen altijd met ‘stel je eens voor dat ...’. Het moet gaan over het onderwerp dat op dat moment aan de orde is. Het is een experiment, maar een experiment dat in je hoofd plaats vindt en niet in de werkelijkheid. Niet in het echt. Het zet aan tot het *out of the box* denken, tot creatief denken. Einstein was een groot gebruiker van deze vorm van denken en de wetenschap staat vol van voorbeelden die uiteindelijk tot echte vooruitgang in de realiteit hebben geleid met dank aan het gedachte- experiment.

Soms protesteren kinderen hierbij: ‘Maar dat kan helemaal niet!’ Of: ‘Ik zou gewoon de politie bellen.’ Maar om de leerlingen mee te krijgen in het gedachte-experiment moeten ze even meegaan in de fantasie. Daar gaat het nu juist om in dit experiment, het zal waarschijnlijk nooit gebeuren! Bijvoorbeeld:

Gedachte-experiment: Liegen

De klas vindt dat je nooit mag liegen. Dan problematiseer je dit door een gedachte-experiment: Stel je voor: *er komt een man aan je deur, die je niet kent. Hijgend rent hij naar binnen en hij is helemaal in paniek. Hij fluistert: ‘Snel, snel, alsjeblieft, er zit een moordenaar achter me aan. Hij wil mij pakken. Ik ben onschuldig. Mag ik me verstoppen bij jou achter de bank?’ Voordat je erover kunt nadenken, wordt er weer op de deur geklopt. Een boze stem van buiten vraagt: ‘Is daar iemand?’*

Lieg je of vertel je de waarheid?

Gedachte-experiment: Waarden... bloed of aantal

Stel je bent op een meer. Een heel groot meer. Op dat meer zie je twee vloten drijven. De ene helemaal links van je en de andere helemaal rechts. Nu is het zo dat ze allebei aan het zinken zijn. Op het ene vlot ligt je eigen kind. Die kun je redden, als je nu gaat zwemmen. Op het andere vlot liggen drie kinderen, van je buurvrouw. Die zou je ook kunnen redden, maar dan kan je niet meer naar je eigen kind. Je moet kiezen. Allebei de vloten ga je niet halen. Alle kinderen kunnen niet zwemmen. Er is geen telefoon en er is niemand anders in de buurt.

Wat doe je? Wie kies je?

Dit gedachten experiment is niet bedoeld om luguber te doen of de kinderen nachtmerries te bezorgen. Het is om ze te laten nadenken wat er belangrijker is: of het je eigen kind is of de kwantiteit. Ze moeten die waarden afwegen. Nu is het vaak nog gemakkelijk, want ze zullen allemaal kiezen voor hun eigen kind. Maar het wordt lastiger als je de getallen wat aanpast:

‘Nu zitten er op het andere vlot wel *vijftien* kinderen!’ Wat doe je nu? Nog steeds je eigen kind?
‘Nu liggen er wel *honderd* kinderen op het andere vlot! Wat een drukte. Nee, ze kunnen allemaal niet zwemmen.’

Je zult zien dat ze aanvoelen dat ze de waarden aan het afwegen zijn. Gelukkig hoeven ze in het echte leven zo’n keuze nooit te maken. Het gaat erom dat ze begrijpen dat je in het leven en in een filosofisch gesprek, om je keuzes en je mening te bepalen, steeds *waarden* afweegt. En ja, dat is soms moeilijk. Of onmogelijk!

Gedachte-experiment: wie is wie?

Stel je voor, ver in de toekomst kunnen chirurgen heel knappe dingen doen in de operatiekamer in het ziekenhuis. Ze zijn erachter gekomen dat mensen met één helft van hun hersenen kunnen overleven. Normaal gesproken bestaan de hersenen uit twee helften, maar het is dus mogelijk om met één helft nog prima te functioneren.

Nu is er een man, A, en om de een of andere reden werken zijn hersenen niet meer goed. Dokters besluiten de hersenen van man A te verwijderen en hem de helft van de hersenen van meneer B te geven.

Nu is de vraag: na de operatie, wie is degene die wakker wordt in de operatiekamer? Man A of meneer B? (Vrij naar de gedachte-experimenten van filosoof Derek Parfit.)

Inlevingsvoorbeelden

Bij het gedachte-experiment gaat het erom dat de situatie die je beschrijft echt een fantasie is en geen realiteitswaarde heeft. Het lijkt wel op de werkelijkheid maar het is eerder een sciencefiction verhaal. Heel goed om het denken te stimuleren en tot verrassende inzichten te komen.

Wanneer je niet zover wilt gaan maar toch wilt prikkelen om te denken over een situatie die wel zou kunnen gebeuren in de werkelijkheid, dan is een inlevingsvoorbeeld een goed hulpmiddel. Zet jezelf eens in de schoenen van een ander en ga van daaruit redeneren. Wat dan? Enkele voorbeelden:

Inlevingsvoorbeeld over miljonairs

De klas vindt dat je de armen moet helpen. Je vraagt je af: hoe groot is die verantwoordelijkheid dan, financieel gezien? “Stel je voor: je bent miljonair. Je hebt zoveel geld dat je het niet in een week kunt tellen. Je bent Dagobert Duck. Of Bill Gates of Steve Jobs. Of Justin Bieber. ” Hoeveel moet je dan aan de armen geven?

Inlevingsvoorbeeld over homo’s

De klas vindt dat je gewoon respect moet hebben voor homo’s. Ze willen zelf niet homoseksueel zijn, want volgens hun religie is het niet geaccepteerd. Deze situatie komt veel voor. Er zit niet veel speling in de overtuiging dat de religie het niet accepteert, maar we kunnen de mogelijkheid

dat een leerling zelf toch homo is, wel even opbrengen: *Stel je voor: je bent zelf gewoon jezelf, een jongen. Maar je merkt dat je niet op meisjes valt. Je vindt het heel jammer. Ook merk je tot je grote verbazing dat je een jongen leuk vindt. Je schrikt je een ongeluk. Je bent verdrietig. En je durft het tegen niemand te vertellen want je religie zegt dat het niet mag, maar je voelt je wel zo.*

Wat moet je doen?

Inlevingsvoorbeeld over medelijden met een crimineel

Leerling: ‘Ik vind dat je geen respect hoeft te hebben voor een misdadiger. Hij heeft mijn respect niet verdiend.’ Gespreksleider: *Stel nou dat de misdadiger iemand is met een heel nare jeugd. Stel je voor: hij is vroeger vanaf dat hij heel klein was, geslagen door zijn vader. En niet zomaar een beetje. Bont en blauw. Zijn vader en moeder waren altijd aan het bier drinken. Het huis was altijd vies, overal lagen bierflesjes, vieze asbakken. Ze waren eigenlijk zelf altijd weg en als ze er waren, was er geen liefde voor het kleine jongetje. Op school kon hij zich moeilijk concentreren. Hij kreeg ook niet gemakkelijk vriendjes want hij zat helemaal niet lekker in zijn vel. Alleen later, toen hij met andere jongeren, mee ging drinken en drugs gebruiken, toen had hij vrienden. Zo kwam hij op het slechte pad. Hij had niet echt liefde ervaren. Hij had niet het goede voorbeeld gehad. Stel je voor, deze jongen, die veel verdriet had, maar niemand die hem kon troosten, werd crimineel. Wat vind je er dan van?*

Problematiserende tegenvoorbeelden

Niet altijd hoeft je de kinderen mee te nemen naar een situatie in geuren en kleuren. Soms is een gedachte-experiment niet langer dan één zin. Het lijkt in feite op een tegenvoorbeeld, en de leerlingen in de klas kunnen er ook zelf mee komen. Maar doen ze dat niet, dan kun jij hem er zelf ingooien, om het denken wat te stimuleren. Op een korte maar krachtige manier problematiseer je wat er op dat moment beweerd wordt.

Leerling: ‘Vriendschap betekent dat je samen dingen doet.’ Gespreksleider: ‘En hoe zit dat dan met een Facebook-vriend, die je nog nooit in het echt hebt gezien. Is dat vriendschap?’

Leerling: ‘Dieren hebben een andere taal dan mensen, want zij gebruiken geen woorden met letters.’ Gespreksleider: ‘En een papegaai die kan praten dan?’

Leerling: ‘Ik zal altijd bij mijn geloof blijven. Dat weet ik gewoon.’ Gespreksleider: ‘En stel nou dat je verliefd wordt op iemand met een ander geloof. En je kunt alleen met diegene trouwen als je je bekeert tot het geloof van diegene. Zou je dat doen?’

Leerling: ‘Vrienden zijn betekent dat je elkaar helpt.’ Gespreksleider: ‘En stel nou dat je je vijand helpt met opstaan, nadat hij gevallen is, ben je dan meteen vrienden?’ (opzettelijk verkeerde redenering)

Het klinkt als de meest simpele vraag: ‘Wat is dat?’ Maar in een filosofisch gesprek komt het geregeld voor dat juist hierover het diepst kan worden nagedacht. Sterker nog: als het goed is worden bij ieder gesprek de begrippen in de hoofdvraag met elkaar onderzocht. En soms wordt dat expliciet:

De vraag: 'Kunnen dieren denken?' leidt tot: 'Wat is denken precies?' De vraag: 'Moet je respect hebben voor criminelen?' leidt tot: 'Wat bedoelen we met respect?'

De vraag 'Heeft het leven zin?' leidt tot de vraag: 'Wat betekent zin?'

Voel je als gespreksleider aan dat dit is wat er gebeurt, maak het visueel door deze subvraag op het bord te schrijven.